

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

УДК 343.137

Ю. В. Лисюк,
канд. юрид. наук, доцент
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса

СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена розгляду питань стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі. Надана характеристика його сутності як окремої стадії кримінального провадження. Визначено значення підготовчого провадження під час судового провадження у першій інстанції. Проведено окремий аналіз національного й міжнародного законодавства, що стосується даної проблеми.

Ключові слова: підготовче провадження, судове провадження, стадія, кримінальне провадження, кримінальний процес.

Захист прав і свобод людини в будь-якій сфері діяльності держави, на нашу думку, є найважливішим принципом, через призму якого створюється єдина система правового контролю й забезпечуються пошук і втілення нового прогресивного законодавства в царині прав людини відповідно до сучасного стану політичних, правових, соціальних та економічних умов розвитку держави.

Україна впевнено крокує до досягнення мети щодо отримання вищого статусу правової держави, яка має у своєму розпорядженні нове, прогресивне законодавство, постійно здійснює пошуки і втілює нові сучасні ме-

тоди, спрямовані на дотримання й захист прав і свобод людини. Одним з таких кроків було створення сучасного Кримінального процесуального кодексу України, який відповідає всім міжнародним стандартам у сфері прав людини. Однак поряд із цим Кодексом існує багато інших проблем у цій царині, зокрема, завершення досудового розслідування й передача матеріалів до суду.

Вирішення судом питань щодо притягнення чи непритягнення до відповідальності осіб становить собою доволі великий пласт цієї проблематики, який потребує невідкладного розв'язання. У цьому розрізі первинним напрямком є одна зі

стадій кримінального провадження, зокрема підготовче, під час судового провадження в першій інстанції.

Особливого значення набувають питання щодо визначення сутності і значення підготовчого провадження у процесі судового провадження в першій інстанції як окремої стадії кримінального провадження.

Дослідження різних питань щодо здійснення кримінального провадження, в тому числі питань судового провадження, неодноразово привертало увагу багатьох науковців, серед яких передусім заслуговують на увагу праці таких учених, як Ю. П. Аленін, О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, М. П. Водько, Ю. М. Грошевий, Т. В. Корчева, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. В. Назаров, В. Т. Нор, В. Я. Тацій, В. М. Тertiшник, В. М. Трофименко, А. Р. Туманянц, П. В. Цимбал, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та ін. Але разом із тим питання підготовчого провадження у кримінальному процесі в розрізі нового Кримінального процесуального кодексу України не є достатньо висвітленими і потребують подальших наукових розробок.

Мета статті полягає у визначенні сутності підготовчого провадження у кримінальному процесі та його значення у судовому провадженні в першій інстанції.

Нормами ст. 21 Основного Закону держави – Конституції України (далі – Конституція) визначено, що всі люди є вільними й рівними у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними й непорушними. Згідно з положеннями ст. 27 Конституції кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [4].

Стаття 55 Конституції чітко передбачає, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [4].

Положенням ст. 8 Загальної декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Положення ст. 10 цієї Декларації чітко регламентують, що кожна людина для визначення її прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального звинувачення на підставі повної рівності має право на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з дотриманням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Згідно зі ст. 11 цього міжнародно-правового документа кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй мають бути забезпечені всі можливості для захисту [2]. З огляду на вказані положення Загальної декларації прав людини зазначимо, що вони чітко регулюють порядок звернення людини за захистом своїх прав і свобод у суді. Однак завжди залишається імовірність того, що людина за певних умов може залишитися не захищеною в повному обсязі.

Нормативними положеннями ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., ратифікованої Законом України від 17 липня 1997 р. за № 475/97-ВР, передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж окресленого законом розумного строку незалежним і безстороннім судом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Судове рішення проголошується публічно, але преса й публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або (тією мірою, що визнана судом суворо необхідною) коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення вважається невинуватим, доки його вину не буде доведено в законному порядку. Кожний такий обвинувачений має щонайменше такі права:

- бути негайно й детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

- мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

- захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

- допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що і свідків обвинувачення;

- якщо особа не розуміє використовуваної в суді мови, або не розмовляє нею, вона вправі одержувати безоплатну допомогу перекладача [3].

Положення ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., ратифікованого Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р., № 2148-VIII, передбачають, що кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується:

- забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в

цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, які діяли як особи офіційні;

- забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка його потребує, встановлювалося судовими, адміністративними, законодавчими або будь-яким іншими компетентними органами, передбаченими правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;

- забезпечити застосування компетентною владою засобів правового захисту, коли вони надаються [7].

Низка статей інших міжнародних документів теж чітко регламентують порядок звернення до суду за захистом прав і свобод людини в разі їх порушень. Однак їх норми розпочинають свою дію тільки після використання всіх національних засобів правового захисту, що свідчить про можливість людини в будь-якому випадку відстоювати свої законні права в міжнародному правовому полі. Як свідчить практика, все більше українців, вичерпавши всі можливості свого захисту в країні, звертаються до Європейського суду з прав людини як до останньої інстанції, причому більшість з них дійсно отримують рішення на свою користь. За даними статистики, Україна входить до

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

п'ятірки держав, від яких до Європейського суду з прав людини надходить велика кількість заяв, з яких 60 % звернень українців стосуються захисту права на справедливий суд [1].

На нашу думку, на сьогодні сфера кримінального провадження в Україні займає одне з основоположних місць серед усіх галузей права, оскільки ця галузь охоплює найважливіші фундаментальні цінності людини – права, свободи, життя і здоров'я. Тому особливої актуальності набувають питання щодо розгляду судом цих категорій справ, зокрема, під час підготовчого провадження в судовому провадженні по першій інстанції у кримінальному процесі.

Основним завданням Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс) є захист особи від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Жодна особа не повинна зазнати необґрунтованого процесуального примусу, а до кожного учасника кримінального провадження має бути застосована належна правова процедура [5].

За нормами ст. 314 Кодексу підготовче судове засідання належить до категорії судового провадження по першій інстанції. Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосуван-

ня примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше 5-ти днів з дня їх надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження.

Згідно з ч. 2 цієї статті Кодексу підготовче судове засідання відбувається за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника й законного представника, цивільного позивача, його представника й законного представника, цивільного відповідача та його представника згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для судового розгляду. Після виконання вимог, передбачених статтями 342–345 Кодексу, головуючий з'ясовує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду.

Частина 3 ст. 314 Кодексу передбачає, що в підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення:

- затвердити угоду або відмовити в її затвердженні і повернути кримінальне провадження прокуророві для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 даного Кодексу;

- закрити провадження у випадку встановлення підстав, пе-

редбачених пунктами 4-8 ч. 1 першої або ч. 2-ю ст. 284 цього Кодексу;

- повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокуророві, якщо вони не відповідають вимогам даного Кодексу;

- направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідповідності кримінального провадження;

- призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [6].

Частиною 4 ст. 314 Кодексу визначено, що ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру можуть бути оскаржені в апеляційному порядку [5].

Слід зазначити, що в підготовчому провадженні не вирішується питання про доведеність вини обвинуваченого, оскільки це прерогатива суду під час судового розгляду. Завданням цього провадження є процесуальне й організаційне забезпечення проведення судового розгляду [6]. Однак існує ймовірність про

використання норми ч. 3 ст. 314 Кодексу із зовсім протилежною метою, тому постійно виникатиме питання чи не буде використовувати посадова особа свій правовий статус у власних інтересах? З нашого погляду, все частіше стає зрозумілим, що це залежатиме тільки від посадовця (в даному випадку від судді) й відповідно, від особи, яка може бути притягнута до відповідальності, а вже потім від закріплених норм права.

Згідно з нормами ст. 315 Кодексу вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду, відбувається, якщо під час підготовчого судового засідання не будуть встановлені підстави для прийняття рішень, передбачених пунктами 1-4 ч. 3 ст. 314, суд здійснює підготовку до судового розгляду.

Норми ч. 2 ст. 315 указують, що з метою підготовки до судового розгляду суд:

- визначає дату й місце проведення судового розгляду;

- з'ясовує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд;

- з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді;

- розглядає клопотання учасників судового провадження про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту й

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

виребування певних речей чи документів;

– вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду [6].

Частиною 3 цієї статті передбачено, що під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, передбачених розд. II цього Кодексу. За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженням [8].

Як вбачається, ця норма ст. 315 Кодексу не буде виконуватися належним чином, оскільки існує сумнів щодо того, що суддя або людина яка будь-яким чином заінтересована в кінцевому результаті проведення підготовчого провадження, не буде прагнути хоча б змінити запобіжний захід з метою забезпечити собі можливість вирішити питання на свою користь, притому що людина, яка постраждала, може й не дочекатися відновлення своїх прав або притягнення винної особи до відповідальності.

Як визначають норми ст. 316 Кодексу, закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду відбувається після завершення підготовки до судового розгляду, після чого суд постановляє ухвалу про призначення останнього. Судовий розгляд має бути призначений не пізніше 10-ти днів з дня постановлення ухвали про його призначення [5].

Крім цього, у ст. 317 Кодексу йдеться про матеріали кримінального провадження і про процедуру ознайомлення з відповідними матеріалами справи. Так, документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи й матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою). У ч. 2 цієї статті зазначається, що після призначення справи до судового розгляду головуючий повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо вони про це заявлять клопотання. Під час оз-

найомлення учасники судового провадження мають право робити з матеріалів необхідні виписки або копії. Згідно з ч. 3 ст. 317 Кодексу матеріали про застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для ознайомлення не надаються [5].

Таким чином, розгляд основних міжнародно-правових актів у галузі прав людини й окремих норм національного законодавства дозволив дійти висновку, що підготовче провадження має особливе значення для подальшого судового розгляду, оскільки воно відповідає на запитання, чи буде в подальшому судовий розгляд справи, чи взагалі вона буде припинена на цій стадії кримінального провадження.

Проаналізувавши пріоритетні міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини й окремі норми вітчизняного законодавства в галузі кримінального процесу, можемо підсумувати, що Кримінальним процесуальним кодексом України дійсно визначено порядок проведення підго-

товчого провадження як категорії судового провадження в першій інстанції. Більше того, з нашого погляду, на даній стадії закладаються підвалини подальшого судового провадження, що підкреслює значення провадження підготовчого.

Потребують особливої уваги питання щодо положень ч. 3 ст. 314 цього Кодексу: чи не буде це підставою для того, щоб посадові особи, які мають певний правовий статус, та отримавши матеріали кримінального провадження, мали можливість впливати на ситуацію з проведення підготовчого провадження.

На наше переконання, норма ст. 315 Кодексу не буде виконуватися належним чином у частині захисту людини, права якої були порушені, оскільки посадова особа може в підготовчому провадженні змінити запобіжний захід, тим самим наразити людину, права якої були порушені, на небезпеку щодо ймовірності повторення проти неї чергового правопорушення.

Список літератури: 1. Європейський суд з прав людини. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=#n1347956867932_pointer. 2. Загальна декларація прав людини // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 93. 3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Уряд. кур'єр. – 2010. – № 215. 4. Конституція України: прийнята на V сесії Верхов. Ради України від 28.06.1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. // Голос України. – 2012. – 19.05. (№ 90 – 91). 6. Кримінальний процесуальний кодекс: наук.-практ. коментар. – [У 2-х т. – Т. 1] / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль [та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с. 7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.196 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043. 8. Молдован А. В. Кримінальний процес України: навч. посіб. / А. В. Молдован, С. М. Мельник. – 2013. – 367 с.

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Лысюк Ю. В.

Статья посвящена рассмотрению вопросов стадии подготовительного производства в уголовном процессе. Представлена характеристика его сущности как отдельной стадии уголовного производства. Определено значение подготовительного производства в ходе судебного производства в первой инстанции. Проведен отдельный анализ национального и международного законодательства, что касается данной проблемы.

Ключевые слова: подготовительное производство, судебное производство, стадия, уголовное производство, уголовный процесс.

THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF THE PREPARATORY PROCESS IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS: A NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS

Lysiuk I. V.

The article is devoted to the issues of the preparatory stages of production in the criminal process. The characteristic of a preparatory essence of production as a separate stage of the criminal proceedings. Determine the value of production in the course of preparatory proceedings in the first instance. Conducted a separate analysis of national and international legislation regarding this issue.

Key words: preparatory proceedings, judicial proceedings, stage, criminal proceedings, the criminal process.

Надійшла до редакції 29.10.2013 р.

УДК 347.962.6

О. М. Овчаренко,
канд. юрид. наук
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИСЯГИ

У статті аналізується законодавство про судоустрій, яким визначаються строки давності притягнення судді до дисциплінарної або конституційно-правової відповідальності. Обґрунтовується необхідність установлення в Законі України «Про Вищу раду юстиції» строку давності для звільнення судді за порушення присяги. Брак останнього суперечить засадам пропорційності і правової визначеності, а та-